

מרכז مساواة
Mossawa Center
מרכז מוסאוא

תופעת הגזענות כלפי העיבור הערבי בישראל ואחריותה של הרשות המחוקקת

סקירה מיוחדת לציון היום הבינלאומי למאבק בגזענות

מרץ 2005

הוכן ע"י : אמל זיאדה

מרכז מוסאוא מפרסם דוח זה ומפעיל פרויקט זה ופרויקטים נוספים בסיועם של
המוסדות הבאים :

האיחוד האירופי

קרן פרדריך אברט

*

משרד החוץ הגרמני

המכון ליחסים תרבותיים בינלאומיים

*

הקרן החדשה לישראל

*

קרן מוריה

*

יזמות קרן אברהם

*

קרן היינריך בל

*

קרן גולדמן

*

רן אלברט א. מארקס

התנהלה הציבורית, הצוות וציבור הנהנים מפעילות מרכז מוסאוא מבקשים להודות לכל
הגורמים שתמכו בפעילותנו.

המידע והנתונים בדוח זה מייצגים אך ורק את עמדת מרכז מוסאוא, ואין לייחס אותם
לעמדה של הארגונים התומכים בעבודתנו

הנהלה ציבורית

נבילה אספניולי, מנהלת מרכז אלטפולה
פאכירה הלון, עובדת סוציאלית ומנחת קבוצות
שאדי זיידאן (שווירי), עורך דין
סאמר זועבי, מהנדס
סוהא סיבאני, קרימינולוגית
אלביר נחאס, עורך דין
רים שמשום, מגייסת כספים

צוות מרכז מוסאוא

גיעפר פרח – מנהל
אמין פארס – כלכלן, מנהל היחידה כלכלית חברתית
אלחאן נחאס דאוד – עורכת דין
אמל זיאדה – רכזת קידום מדיניות
אדלה ביאדי – פיתוח כוח אדם ברשויות מקומיות ועמותות
ראניה לחאם – סגור בינלאומי ופיתוח כוח אדם
מייקל לוטר – רכז דיאלוג והתמודדות עם קונפליקטים
נדאל עותמאן – עורך דין ורכז קהילתי
עביר קובטי- רכזת תקשורת
פואד עאזר – עורך דין
רים מזאוי – עורכת דין
גיניפר עטאללה - פיתוח משאבים וסגור בינלאומי בארה"ב
גיהאן ביטארה - רכזת מידע ומשרד
מריה גונזלס- תקשורת בינלאומית
ד"ר יוסף ג'בארין – מרצה למשפטים ויועץ

תכּן עניינים

5	הקדמה
8	א. הסתה גזענית מצד שרים וחברי כנסת : <ul style="list-style-type: none"> ▪ ההשלכות על השיח בשאר הציבור ▪ הסתה גזענית ואלימות במגרשי כדורגל
15	ב. דיונים גזעניים בוועדות הכנסת : <ul style="list-style-type: none"> ▪ ספירת ערבים כשיח לגיטימי לצורכי "בטחון"
17	ג. חקיקה גזענית : <ul style="list-style-type: none"> ▪ הכנסת קבעה : הפליה על-בסיס שיוך לאומי - לגיטימית! ▪ הכנסת מפרקת אלפי משפחות ערביות
22	סוף דבר
23	מקורות

הקדמה

על-אף העובדה שישראל חתומה על האמנה בינלאומית לביעור כל צורות ההפליה הגזענית, מ-1966 (האמנה אושררה ב-1991) הרי שמוסדותיה הרשמיים לא פעלו אף פעם לציון היום הבינלאומי למאבק בגזענות, הוא ה-21 במרץ שכפי החליט על כך האו"ם בשנות ה-60. קיים בכך משום מסר שלילי לציבור בישראל, על המאבק הרציני בתופעת הגזענות, אשר תופסת תאוצה, מצד ציבורים רבים במדינה, כנגד אוכלוסיות אחרות, חלשות ופגיעות, וכשהנפגע העיקרי הוא המיעוט הערבי בישראל.

מסר שלילי זה אכן נקלט בקרב הציבור הרחב, והוא מוצא את ביטויו באופנים רבים, לרבות אלימות על-רקע גזעני. אין מחלוקת כי עיקר הנפגעים מתופעת הגזענות הוא המיעוט הערבי, ובכל תחומי החיים היומיומיים: סטודנטים ערבים מתקשים להשכיר דירה במהלך תקופת הלימודים; אקדמאים ערבים, אשר בזכות עברית רהוטה בפייהם הצליחו לשכנע בשיחת טלפון מעביד יהודי לזמנם לראיון עבודה נדחים על-הסף מיד עם היוודע מוצאם הערבי; מועסקים ערבים מנועים מלשוחח בשפת-אמם ברשתות בינלאומיות וארציות, שחלק גדול מלקוחותיהם מגיעים גם מקרב הציבור הערבי; שחקני כדורגל ערבים מצטיינים לא יזכו להפוך לנערים וקללות על רקע גזעני הופכים לחלק מהמחזה איתו הם מתמודדים מדי יום; אם אתה ערבי שמבקש ליהנות ממשחק כדורגל, שבו, התלהטו הרוחות, הסיכויים כי תחטוף מכות נמרצות מהשוטרים או גם מאוהדים יהודים, הם כמעט ודאיים; פעילות מחאה, סוערת ככל שתהיה, תסתיים, במקרה הרע במעצר של מספר מפגינים, אולם לא כך הדבר אם המפגינים הם ערבים. אז, הסבירות כי כוחות המשטרה יעשו שימוש באש חיה, ואף יהרגו וואו יפצעו מספר מפגינים, הגיעה פעמים רבות לכדי מימוש. והרשימה עוד ארוכה.

למציאות קשה זו תורמת התעמולה של מחנה הימין, ובעיקר הקיצוני. ח"כים רבים, מימין ומשמאל, לא מהססים אף לשמש שתדלנים עבור תעמולה זו, לפיה האוכלוסייה הערבית מהווה איום בטחוני לקיומו של הציבור היהודי במדינה. תעמולה זו, לא זכתה לתגובה מונעת וראויה מצד הרשויות השלטוניות למיניהן, ובכך ניתן הכשר לסיסמאות נפוצות בציבור היהודי, שהרעיון המרכזי בהן הוא ש"ערבים זה רע ליהודים".

ואולם, חטאן של הרשויות האחראיות אינו רק בחוסר המעש מצידן כנגד התופעה, אלא מדובר בחלק הפעיל שהן לקחו בעצם קיומה של המציאות הגזענית. מעורבותן של אותן רשויות, האמונות על הבטחת המשטר הדמוקרטי והקניית ערכי סובלנות אוניברסאליים, באה לידי ביטוי במישורים רבים: מתן לגיטימציה לשיח גזעני מעל דוכני הכנסת, חקיקת חוקים גזעניים, קבלת החלטות ועיצוב מדיניות גזענית בישיבות הממשלה ובוועדות המיניסטריאליות, הימנעותן של ערכאות משפטיות גבוהות מלפסול פעילות גזענית, או אפליה על רקע גזעני מצד הממשלה, הכנסת, הציבור, והרשימה עוד ארוכה.

אם כך, כל עוד הרשויות השלטוניות וגופי רשמיים, למיניהם, שותפים ביצירת המציאות הגזענית הגואה, לא ניתן יהיה לצפות כי יפעלו לציון היום הבינלאומי למאבק בגזענות, וגם אם כן יעשו, יהיה זה מעשה צבוע ואחיזת עיניים בלבד.

כצעד ראשון לפעילות אמיתית נגד תופעת הגזענות, על מוסדות המדינה למיניהם להכיר, גם באופן הצהרתי, בקיומה של תופעת הגזענות בישראל, המתקיימת כלפי אוכלוסיות שונות, ובעיקר כלפי האוכלוסייה הערבית. הנצחתו של היום הבינלאומי למאבק בגזענות הינו צעד ראשון אך סמלי בכיוון זה, וחשיבותו תהיה במסר לכלל הציבור לקום ולעשות חשבון נפש על החלק שבו לקח כל אחד ואחד מהם, וכן גם כל מוסד ציבורי וממשלתי, ביצירתה של התופעה, המסוכנת לכל.

לפני כשנה, פרסם מרכז מוסאוא דו"ח, ראשון מסוגו, שהציג את מימדי הגזענות בישראל כלפי האוכלוסייה הערבית. לצד תגובות חיוביות ואמיצות של מספר גופים שהודו בצורך לפעול נגד התופעה, נמצאו כאלה, ביניהם אנשי אקדמיה, שהצדיקו את עצם קיומה בטענה שהיחס השלילי כלפי האוכלוסייה הערבית אינו גזעני והוא נובע, לכאורה, ממצב בטחוני חמור, שביצירתו שותפים האזרחים הערבים בעצמם.

טענות חסרות שחר וחסרות אחריות כגון אלו, אילו היו נשמעות ברחבי אירופה לצורך הצדקת האנטישמיות, היה העולם כולו, ובצדק, עומד נסער על כך. אולם, גם לשיטתם של אלה, האם החרמה וסירוב של הורים יהודים לשלוח את ילדיהם לגן, רק משום שהוכנס אליו פעוט ערבי, הוא מקרה שאפשר לתרצו במצב ביטחוני? והאם ירי מטווח אפס אל ראשו של נער ערבי על-ידי שוטרים, מבלי שזה יהווה סכנה כלשהי הוא גם יציר של פאניקה בטחונית? הניסיונות, להם שותפים אנשי ציבור המייצגים גופים רשמיים במדינה, לגלות הבנה כלפי גילויי הגזענות, כאשר אלה נעשים כלפי אזרחים הערבים, באים בעוכריו של הציבור היהודי, שהרי הם ממוטטים קדושתם של ערכים חברתיים אוניברסאליים, שערעורם משליך על עצם קיומה של חברה תקינה, שפויה ובריא.

הציבור היהודי צריך וחייב לפעול לחיסול הקרקע הפורייה, שעליה צומחת ביתר קלות הגזענות בישראל. כך, הפכו גם קהילות בעלות ייחוד שונה, דתי, תרבותי ואחר, לקורבנות התפיסה הגזענית בכל מוסדות המדינה ואזרחיה. היחס המשפיל לו זוכים חלקים נכבדים בין קהילת יוצאי אתיופיה וחבר העמים, עדות המזרח ועוד, מצד הרשויות השלטוניות והציבור היהודי בעצמו, מקורם ביחס, שהושרש מזה שנים רבות, כלפי האוכלוסייה הערבית. מעצב לראות כיצד חלקים מבין הקבוצות הנפגעות אף מגלות בעצמן יחס גזעני, כל אחת כלפי רעותה.

הניצחון על הגזענות בישראל ימדד בעצם ההכרה באוכלוסייה הערבית, כציבור שלו צרכים לגיטימיים משלו ושיש לכבדם.

המסמך שלפנינו עוסק באחריותה של הרשות המחוקקת ובמחדל מצידה, בעצם קיומה ויצירתה של תופעת הגזענות בישראל, זאת מתוך הכרה בחשיבותו של מוסד זה בעיצובו של השיח הפוליטי והציבורי במדינה. הסקירה הינה חלקית בלבד, ונוגעת בעיקר לשנה האחרונה. הגיע הזמן להודות שאין עם חסין גזענות, והנהגתו של עם וציבור חייבת להוביל מאבק חסר פשרות בגזענות ובגזענים.

קריאתנו לחברי-הכנסת להפעיל את סמכותם להבאת הנושא לפתחו של בית המחוקקים, בעיקר נוכח העובדה כי מניעת התופעה מחייבת, בין היתר, שינויים בחקיקה הקיימת.

א. הסתה גזענית מצד שרים וחברי כנסת:

ניצולה של בימת הנאומים במליאת הכנסת לצורך גידוף והשמעת דברי הסתה כלפי כלל האוכלוסייה הערבית, נעשה רבות מאז קום הכנסת. בעשור האחרון, נעשו נסיונות להדיר את האזרחים הערבים, הנהגתם תוך שימוש בהסתה חסרת תקדים כלפי הציבור הערבי. הישנותם של הדברים מלמדת כי הזרם המרכזי בכנסת, לא מגיב באופן חריף לעקירת התופעה מן השורש. להלן נציג סקירה של חלק מהדברים, מהשנים האחרונות:

- בנאומו במליאה ב- 9.3.04 קרא השר **אביגדור ליברמן** לעבר חברי-הכנסת הערבים:

"אתם כמו מוחמד דף רוצים להחריב את המדינה, רק בטקטיקה שונה. במדינה אחרת המקום שלכם היה בבתי הסוהר"

- חה"כ **ליברמן**, בעת ששימש כשר התחבורה, צוטט על-ידי העיתונאי רן הר-נבו, בכתבה שפרסם בעיתון "תל-אביב" של רשת "ידיעות אחרונות", בתאריך 28.5.04 (ראה גם בעיתון "ידיעות אחרונות" מיום 27.5.04) קורא להפרדה בין הערבים בישראל ליהודים. וכך הוא מצוטט אומר, בין היתר:

"בני סכנין לא תשחק בליגה הישראלית. היא תייצג את הליגה האחרת ולא תמוקם בסכנין עצמה. אולי יקראו לה בכלל "הפועל שכס". זה מצויין שהם עומדים דום בשירת התקווה באיצטדיון רמת גן, אבל אני ראיתי את המנהיגים שלהם מזדהים עם ברוגותי. אם רוצים למנוע פעם אחת את הסכסוך חייבים להפריד את שני העמים. הבעיה העיקרית היא ערביי ישראל."

- חה"כ **ליברמן** ומפלגתו, "ישראל ביתנו", מפעילים אתר אינטרנט בשפה הרוסית, בו הוקדש חלק מיוחד להסתה נגד האזרחים הערבים והוא נקרא "האיום העיקרי". כתובת האתר: www.beytenu.org.il.

- שר התמ"ת, **אהוד אולמרט**, קרא ב- 1.3.04 לעבר חברי הכנסת הערבים במהלך דיון בכנסת בהצעת אי האמון שהגישו הסיעות הערביות:

"חבורה של מסיתים שבאה בשם שודדי האדמות להסית נגד שוטרי ישראל"

קריאתו של שר בישראל לעבר האוכלוסייה הערבית כאל "שודדי אדמות" הינה הסתה בוטה נגדה.

- ב- 25.2.04 התבטא סגן שר לביטחון פנים, ח"כ זאב בויס, בטקס ציון 26 שנים לפיגוע בכביש החוף, באופן הבא:

"מה יש באיסלאם בכלל? מה יש אצל הפלשתינאים בפרט? האם זה חסך תרבותי, פגם גנטי? משהו בלתי מוסבר ברצחנות הנמשכת הזו".

- במקום להוקיע את הדברים, הצטרף ח"כ יחיאל חזן לדברים הגזעניים ואמר:

"אני חושב שהוא צודק במאת אחוזים, לאור העובדה שבמשך עשרות שנים הערבים טובחים ביהודים. זה בדיוק משמעות הביטוי שאסור להפנות לערבי את הגב. אסור להאמין לערבים אפילו 40 שנה בקבר".

חזן לא הסתפק בדבריו אלה. במהלך דיון בהצעת אי-אמון במליאת הכנסת, צוטטו דבריו בכלי התקשורת השונים בתאריך 13.12.04 כאומר:

"כמו התולעים הערבים האלה בכל מקום ... מתחת לאדמה, מעל לאדמה, בכל דרך – התולעים האלה פוגעים בעם היהודי מזה 100 שנה, ואנחנו מושיטים להם יד לשלום, כאילו לא קרה כלום".

על אף מחאתם של חברי כנסת ערבים ויהודים לדבריו, הוא המשיך:

"כמו תולעים. זה מה שאתם מייצגים. עם של תולעים שחופרים בחול, לא עם שמחפש שלום. אין להם אבחנה, לא לדת, לא לתרבות, לא לכלום".

שאלתא שהגיש חה"כ עיסאם מחיול בעניין ההסתה של אנשי ציבור כלפי האוכלוסייה הערבית, ועליה הגיבה שרת המשפטים, ציפי לבני, מעל דוכן הנואמים, זכתה למעשה, לאי-תגובה והתנערות מכלל אחריות מצידה:

"לצערי הרב, הבית הזה שומע דברים, שלא הי צריכים להישמע בכל פרלמנט, ודאי לא במדינה הזאת, ודאי לא בתקופה שבה אנו חיים ודאי לא על רקע המתח שקיים היום וקיים במשך תקופה ארוכה בין יהודים לערבים במדינה. אינני רוצה להתייחס לדוגמאות הספציפיות, אבל למרבה הצער, הדברים האלה נשמעים מכל פינות הבית".¹

¹ראה: דברי הכנסת, הישיבה המאתיים ועשר של הכנסת ה-16, נושא מס' 1866. הכרזות כלפי אזרחים ערבים, 18.1.2005

- במהלך נאומו בכנס הרצליה, ב- 17.12.03 התבטא שר האוצר בנימין נתניהו באומרו:

"יש לנו בעיה דמוגרפית. אבל היא לא ממוקדת בערבים הפלסטינים בשטחים, אלא בערביי ישראל".

אף כי דבריו של השר נתניהו מהווים הסתה ברורה נגד אוכלוסיית אזרחים במדינה, הוא לא ננזף ואף לא נקרא לחזור בו מדבריו על ידי גורמים ממשלתיים רשמיים, לרבות היועץ המשפטי לממשלה.

- בגיליון "ידיעות אחרונות" – מוסף "7 ימים" – אשר יצא לאור בתאריך 15.10.04, מצוטט השר לביטחון פנים, חה"כ גדעון עזרא, בכתבתו של גידי וייץ תחת הכותרת "שר לפקודתם", כאומר:

"יש אזרחים ערבים במדינת ישראל. זו הצרה הכי גדולה שלנו. תגמור עם עזה, תגמור עם יהודה ושומרון. נשארת עם הצרה הכי גדולה".

ועוד הוא ממשיך באותה כתבה:

"דהאמשה הוא פרלמנטר טוב, מכבד את הכללים. יש שם בני זונות יותר גדולים. הייתי תומך בזה שחלקם לא יהיה יותר בכנסת. עסאם מח'ול הוא סכנה למדינה. הוא נגד הכור, נגד הגדר. שילך לגור במקום אחר".

ועוד, בהתייחסו, באותה כתבה, לעניין ההרוגים בפיגוע הכפול בבאר-שבע באותם ימים, אומר השר עזרא:

"הפיגוע היה יכול להימנע לו היה המאבטח בדואי באוטובוס, כי רק בדואי היה מבחין בערבי שאינו בדואי".

השר עזרא השתמש במונח "מריח" לצורך זיהוי ערבי, כדבריו באותה כתבה:

"מי שמכיר את ההבדל בין בדואי לפלסטיני זה רק בדואי ... באשר לשאלתך, נכון, אחרי הפיגוע בעפולה אמרתי שערבים צריכים לשמור על הקניונים, כי הם יודעים לזהות ערבים. אמרתי אזל"להריח".

- בכתבה שהתפרסמה בעיתון "מעריב" בתאריך 1.8.03 צוטט השר לביטחון פנים, ח"כ צחי הנגב אומר את הדברים הבאים:

"חבר'ה, קומו באלפיכם, קחו מקלות וגרשו את העבריינים הבדואים".

מדובר בדברים חמורים שיצאו מפיו של מי שאמור להיות אמון על בטחונם של כל אזרחי המדינה. דבריו אלה של השר מהווים עבירה ברורה על החוק. בתשובת היועץ המשפטי לפניית מוסאוא בנדון נאמר כי לא נמצא מקום לפתוח בחקירה שכן דבריו של הנגבי נאמרו במסגרת חופש הביטוי.

- חה"כ נסים זאב, בעת שהשתתף בכנס רבנים בירושלים בתאריך 4.1.05, אותו ארגנה עמותת "יד לאחים", התבטא באופן גזעני נגד ערבים, וכך מובאים דבריו, כפי שצוטטו בעיתון "מעריב":

"ישנה בעיה עם בנות יהודיות שהולכות עם ערבים. אלה שכונות שמתגורר בהן ציבור יהודי, חלקן הגדול מסורתי וחרדי. לא ייתכן שילדות יהודיות ילכו לבית הספר עם ערבים. אף הורה כאן לא רוצה שהבת שלו תמצא את עצמה יוצאת עם ערבי".

- מרץ 2002: השר אפי איתם אומר בראיון לעיתון "הארץ" כי הערבים בישראל הם סרטן בגוף המדינה. הוא אומר דברים דומים גם בראיון לטלוויזיה.

בתגובה לפנייתנו, משיבה פרקליטות המדינה ביוני 2002, כי הוחלט שלא לפתוח בחקירה נגד השר איתם משום ש"מר איתם חזר בו, פומבית, מהביטוי "סרטן" והביע חרטה על השימוש בו", זאת מבלי שיובהר מתי והיכן הביע חרטתו זו, ולמרות שבנאום בפני חוזרים בתשובה בשכונת התקווה אמר אף דברים קשים יותר.

אכן, מדובר במסע של דה-לגיטימציה, והסתה גזענית לאלימות, אשר חלחלה, כפי שנפרט בהמשך, גם לציבור הרחב – טענה שלה אסמכתאות גם במחקרים רבים שפורסמו לאחרונה.

הסתה לאלימות וגזענות חמורה שבעתיים כאשר מקורה בנציגי ציבור, שכן לדבריהם עשויה להיות השפעה גדולה על חלקים באוכלוסיה, ואשר קיים חשש אמיתי כי יתורגמו הדברים הנ"ל למעשים, ולראיה: חוליית הטרור היהודי שנחשפה בחיפה במארכ 2004, ואשר פעלה נגד אזרחים תמימים ערבים ואף הניחה פצצה ברכבו של חה"כ עיסאם מח'ול.

הכשל בטיפול בתופעה נעוץ, בין היתר, גם באופן התנהלותה של ועדת האתיקה בכנסת, והמציאות מראה כי זו מעלה בתפקידה. על כך יש להוסיף את העובדה כי בראש הוועדה עומד ח"כ אשר דעותיו הטרנספריסטיות ידועות לכל. בכך ניתן אולי להסביר את הניסיון שנעשה, מצד חברי כנסת

למיניהם, לפגוע בזכותם הבסיסית של חברי-הכנסת הערבים לחופש ביטוי וזכותם לייצג את הציבור שבחרם, וזאת על-ידי החלטות שערורייתיות ודרקוניות של ועדת האתיקה של הכנסת, כדוגמת הרחקת ח"כים מהשתתפות בדיוני מליאת הכנסת, דבר שמעיד על ניצול לרעה של הסמכויות הנתונות לה על-פי חוק.

יוסף, כי בסעיף 1 (א) 3 לחוק חסינות חברי-הכנסת, זכויותיהם וחובותיהם, תשי"א-1951, אמר המחוקק את דברו באופן חד וברור באשר להתבטאות של חבר כנסת שיש בה "הסתה לגזענות בשל צבע או השתייכות לגזע או למוצא לאומי-אתני", ככזו שאינה יכולה ליפול במסגרת חסינותו של ח"כ במסגרת מילוי תפקידו.

בארבע השנים האחרונות נעשה שימוש בסעיף זה, להגבלת חופש הביטוי של חברי הכנסת הערבים, אך קיימת התעלמות מכוונת, של היועץ המשפטי לממשלה ושל גופי הכנסת השונים, מהפרתו על-ידי ח"כים יהודים.

ההשלכות על השיח בשאר הציבור:

ההשלכות של הלגיטימציה שניתנה להסתה הגזענית בידי חברי כנסת ושרים בממשלה, דירבנה אנשי ציבור בולטים ורבנים אחרים להתבטא באופן חריף, להלן לקט של התבטאויות כפי שרוכזו ובחלקם טופלו על ידי מרכז מוסאוא:

- בראיון שהעניק ראש המועצה מקומית גליל תחתון, מר **מוטי דותן**, לעיתון "מעריב" בתאריך 1.8.03, יוחסו לנ"ל הדברים הבאים:

"במהלך נסיעה פסטורלית בכביש שבין טורעאן לבועיינה, סיפר דותן כי התקשר לאליק רון במהלך מהומות אוקטובר ונזף בו על כך שמשטרת ישראל הרגה רק 30 ערבים ... כי "אם היו הורגים 300 היה שקט".

במסגרת אותו ראיון יוחסו לדותן דברים, מהם משתמע באופן ברור כי הוא מכנה את ערביי הגליל "חמסניקים" וכי חלק מהערבים הם "חרא".

רק בעקבות תלונה שהגיש מרכז מוסאוא במשטרה, הורה היועמ"ש למשטרה לפתוח בחקירה. לאחר החקירה הוחלט, באופן תמוה, שלא להגיש כתב אישום נגד דותן.

- ינואר 2003: **אורי דן**, עיתונאי, מגיש ופרשן אורח ברשות השידור הממלכתית, אומר בשידור ברשת ב' בהתייחסו לבקשה לפסול את מועמדותם לכנסת של ח"כ עזמי בשארה ואחמד טיבי:

"נציגי הפשיזם הערבי, הפשיזם הערבי הקיצוני, יכולים להינות ולתעתע בנו באמצעות תקנותינו וחוקינו הדמוקרטיים... לא הייתי משווה אף יהודי לשני אלה. הנציגים הקיצוניים הערבים הם הפאשיזם המוסלמי-פלסטיני".

טליה ששון מפרקליטות המדינה סירבה, באופן שאינו מקובל עלינו, לפתוח נגד אורי דן בחקירה משום ש"אין בדברים הסתה לגזענות נגד אוכלוסיית ערביי ישראל והוצאת דיבה על אוכלוסייה זו".

אין מחלוקת כי מדובר בדברים חמורים, המהווים גיבוי לדעות גזעניות נגד אזרחים ערבים, הקיימות, לצערנו, אצל חלקים לא מבוטלים בציבור היהודי. אחד הביטויים המסוכנים לכך נתגלה בעצם חשיפת חוליית הטרור, שבסיסה בחיפה, שפעלה לפגוע באזרחים ערבים ובאזרחים יהודים שנתפסו על-ידי פעילי החוליה כ"אוהבי ערבים".

מציאות זו לא פסחה על תחומי הספורט, שאמור להיות רחוק מהאווירה הפוליטית

הסתה גזענית ואלימות במגרשי הכדורגל:

לפי דו"חות של "הקרן החדשה לישראל", המתפרסמים תכופות במהלך השנה האחרונה, משחקי הכדורגל הם אירוע שמהווה במה נרחבת לביטויים גזעניים. מזה שנים רבות אנו עדים לקריאות גזעניות מחרידות במגרשי הכדורגל, שאינן פוסחות כמעט על אף קבוצה. הקריאות היותר פופולאריות הן: "מוות לערבים", "אני שונא את הערבים, אני שונא את בני דודים", "חיזבאללה", "שיישרף לכם הכפר" ו"מוחמד ההומו, מוחמד הבן-זונה".

תופעה זו צברה תאוצה משהחלו קבוצות ערביות לשחק בליגות הבכירות. המשטרה עושה מעט מדי וכנ"ל הפרקליטות.

לדעתנו, הקורבן הראשון והמידי של תופעת הגזענות במגרשי הכדורגל בישראל הינו האוכלוסייה הערבית בישראל, וכן שחקני הכדורגל הערביים המשחקים ברוב הקבוצות בליגות הבכירות. הקריאות המזוועות של "מוות לערבים" וקריאות גזעניות דומות, נוספות להן נהמות לעבר שחקנים ערביים ואחרים, אשר נשמעות כמעט בכל שבוע במשך כל עונת הכדורגל מזה שנים רבות, הינן תופעה ייחודית לישראל הן בעוצמתה ובהישנותה ובהתמשכותה על גבי שנים, ולמצער גם ייחודית בחוסר המעש של האחראים. אין מנוס מהמסקנה כי חידלון המערכות ואי קיומה של מערכת הרתעה יעילה, הביאה, למעשה, את האוהדים והקבוצות להבנה ותודעה שמדובר בהסכמה בשתיקה לנעשה, כך למעשה מדובר בשטח הפקר.

על הכנסת ליטול תפקיד מרכזי במלחמה בגזענות בספורט דרך חקיקת חוקים ההולמים את חומרת התופעה והיקפה.

ב. דיונים גזעניים בועדות הכנסת:

ספירת ערבים כשיח לגיטימי לצורכי "בטחון"

ב- 19.1.05, תחת הכותרת: "דיון מיוחד בנושא הדמוגרפיה במזרח-התיכון", דיון שהתנהל בועדת החוץ והביטחון של הכנסת, הוזמנו מספר "מומחים" לעניין, ביניהם פרופ' אמנון סופר מאוניברסיטת חיפה. השאלה המרכזית שהעסיקה את הועדה והמוזמנים אליה, נסובה סביב צפי שיעור הפיריון בקרב האוכלוסייה הפלסטינית ממערב לירדן בעתיד הלא-רחוק, וההשפעות שיהיו לכך על שמירת הרוב היהודי באזור זה.

על מהלך הדיון לא ניתן ללמוד מרישום פרטי-כל, שכן זה אינו מפורסם, כחלק מסיווגם של כל דיוני הועדה הנ"ל, כדיונים מסווגים. רוח הדברים ומגוון העמדות זכו לכיסוי תקשורתי, בהם פורסמו חלק מעמדות הדוברים, אשר הסתמכו, כל אחד מתורו, על דו"ח מיוחד.

מפרסומים אלה ניתן ללמוד כי בעוד שאחת הגישות, שהועלו בפני חברי הועדה, טענה כי עד 2050 יישמר יחס של כ- 40%-60%, לטובת היהודים, קם סופר בזעקה בטענה כי "הנתונים בדו"ח הם קשקוש – המצב כיום גרוע הרבה יותר, והכל תלוי בעצם בהתייחסות לנתונים"². סופר מסביר את דבריו, בכך שהטענה כאילו המצב הוא פחות חמור אינה לוקחת בחשבון את העובדה, שאין עליה מחלוקת, כי הערבים בישראל הם חלק מהפלסטינים, ואין לראות בהם חלק מהאוכלוסייה בישראל, כדבריו: "ערביי ישראל הם חלק מהעם הפלסטיני – לכן צריך לספור יהודים מול ערבים, בשיח לאומי"³.

את חומרת כוונת דבריו של סופר יש לראות על רקע המציאות הנוגעת לשיח הדמוגרפי בישראל, הפסול כשלעצמו, כדלהלן:

הפעלה מחודשת של המועצה הלאומית לדמוגרפיה בשנת 2002, בידי משרד העבודה והרווחה, סימנה את הבאות. גוף בדמות המועצה הלאומית, שאין דומה לו בעולם, שביסודה ובמעשיה הינה גזענית ואלימה, מהווה למעשה עמדה רשמית של מדינת ישראל והכרה ברעיון לפיו ה-"לא יהודי" מהווה איום קיומי על הרוב היהודי. היא מיישמת מדיניות של התערבות פסולה מצד המדינה בהתפתחות הדמוגרפית הטבעית של קבוצות אוכלוסייה מסוימות. מדיניות זו מבוססת, למצער, על תורת גזע, רעיון המערורר חלחלה והיא מנוגדת לכל החוקים והאמנות הבינלאומיות.

סביב הקמת המועצה דן החל שיח גזעני ומתלהם, אשר צבר תאוצה מאז, וממשיך עד היום. השיח הדמוגרפי קיבל לגיטימציה בעיקר בבית המחוקקים, בין השאר, בדמות הסתה גזענית ואלימה המנוגדת גם, להזכיר, לחוק הישראלי. במדינה, המתיימרת להיות נאורה, חלוקת אזרחים על-פי גזע הינה התגלמות הגזענות.

² התבטאותו של סופר בעניין נלקחה מידיעה שפורסמה באינטרנט, ראה: נטלי, פרישקולניק, "רוב לפלסטינים ב- 2050?" "המצב יותר גרוע", אתר החדשות של Ynet, 18.8.04, ראה:³ שם.

השיח הגזעני הדמוגרפי הפך להיות שיח לגיטימי קונצנזואלי בקרב חלקים נרחבים בציבור היהודי, כשהמונח "איום דמוגרפי" נועד להמחיש את מסוכנותם של האזרחים הערבים. מונח זה נצרב אט אט בתודעה הציבורית היהודית. הדיון בועדת החוץ והביטחון מהווה עוד ראייה מובהקת לכך שמדובר בתפיסה הרווחת בכל מנגנוני השלטון, והיא אינה רק נחלתו של מחנה הימין הקיצוני, או התבטאות אומללה של שר כזה או אחר. העובדה שהרשות המחוקקת מטפחת תפיסה זו הינה פסולה והראיה לערכים הלא-סובלניים האופפים אותה.

הכנסת קבעה: הפליה על-בסיס שיוך לאומי – לגיטימית!

ביום 11.10.2004 החליטה נשיאות הכנסת לאשר את הצעת החוק של ח"כ צבי הנדל, הקרויה: "הצעת חוק מינהל מקרקעי ישראל (תיקון – דרכי ניהול)", התשס"ד – 2004, והיא הונחה על שולחן הכנסת לצורך הבאתה לקריאה טרומית.

לפי הצעת החוק:

"(ב) לא יראו בהקצאת מקרקעי ישראל לצורך הקמת ישוב קטן משום אפליה, אף אם אותו ישוב יהיה מיועד להתיישבות של בני לאום מסוים בלבד;
לעניין זה "יישוב קטן" – יישוב המבקש לשמור על צביון קהילתי ייחודי, ואשר מספר המשפחות המתגוררות בו אינו עולה על 500.
(ההדגשות של מ.מ.)

מרכז מוסאוא לזכויות האזרחים הערבים בישראל, יחד עם חה"כ מחמד ברכה, שהיה חבר בנשיאות הכנסת בזמנו, עתרו לבג"צ כנגד נשיאות הכנסת⁴ על החלטתם לאשר את הבאת הצה"ח לקריאה טרומית. בעתירה הם דרשו להורות לאחרונים להימנע מיישום החלטתם זו.

העותרים טענו, כפי שיוסבר להלן, כי הצעת החוק הנ"ל הינה הצעת חוק גזענית במהותה, וכי החלטת נשיאות הכנסת לאשרה נתקבלה בניגוד לאמור בסעיף 134(ג) לתקנון הכנסת, הקובע סייג לסמכותם של המשיבים לאשר הצעת חוק פרטית אם היא "גזענית במהותה".

הצעת החוק הנ"ל עברה תמורות רבות: היא הוגשה לראשונה ביום 1.1.2001 ע"י חברי סיעת האיחוד הלאומי בכנסת ה-15. מלשון הצעת החוק המקורית, ניתן ללמוד על הכוונה האמיתית מאחורי הצעת החוק הנוכחית, שאישרה נשיאות הכנסת. כך למשל הוצע שם במפורש כי:

"(ב) על אף האמור בסעיף קטן (א) במידה שקרן קיימת לישראל, הממשלה או התנועות המיישבות, יחליטו כי ישוב מסוים, העתיד לקום, ייועד לציבור יהודי - לא יוכל מי שאינו יהודי לרכוש בו קרקע או לגור בו".
(ההדגשות של מ.מ.)

ובדברי ההסבר להצעה המקורית:

⁴על חברי הנשיאות נמנו באותם ימים, נוסף על חה"כ מחמד ברכה, הח"כים הבאים: ראובן ריבלין, הוא י"ר הכנסת, חמי דורון (בציג שינוי), משה כחלון (ליכוד), יולי אדלשטיין (ליכוד), אלי בן-מנחם (עבודה) ונסים דהאן (ש"ס). הרכב זה מעיד בבירור על כובד המשקל לטובת אידיאולוגיות של מחנה הימין.

" בתקופה האחרונה חל מהפך ביחסי היהודים וערביי ישראל, כאשר הובהר כי נאמנותם של ערביי ישראל נתונה בראש וראשונה לגורמים פלסטיניים, תוך יצירת חיכוך והפעלת אלימות כלפי יהודים .

על כן לא ניתן לחייב יהודים המתעתדים לגור באזור המיועד לאוכלוסייה יהודית, לקלוט אוכלוסייה עוינת " .

מהאמור לעיל ניתן ללמוד כי מטרתם הבלתי מוסתרת של מציעי הצעת-החוק המקורית הייתה להביא להקמת יישובים נטולי-ערבים בישראל, ולהפלות נגד אזרחי ישראל הערבים באשר הם, בתחום הקצאת מקרקעי המדינה, כל זאת בניסיון לעקוף את החלטת בג"ץ בפרשת קעדאן . יצוין, כי הצעת החוק המקורית אושרה אז בנשיאות והונחה על שולחן הכנסת, דבר פסול ותמוה כשלעצמו, אך לא הובאה להצבעה מעולם.

ח"כ צבי הנדל שב והגיש את הצעת החוק בכנסת ה- 16, בשמו לבדו ובנוסח המקורי כפי שהוגש בכנסת ה- 15 . עובדה זו אף צוינה בדברי ההסבר להצעה, שם צוין במפורש כי :

" הצעת חוק זהה הוגשה בכנסת ה- 15 ע"י ח"כ צבי הנדל ומספרה 2472 " .

אולם, הפעם התערבה היועצת המשפטית של הכנסת, אשר ערכה בהצעת החוק שינויים מילוליים שמטרתם, לדעת העותרים, לנסות ולהסתיר את הכוונה האמיתית של הצעת החוק, וליטול באופן מלאכותי את המהות הגזענית מהצעת החוק. במקום שתפעל על-פי החוק ולא תאשר את הבאתה לקריאה טרומית, היא ניסחה מחדש את ההצעה ו"הכשירה" אותה להצבעה ובכך פעלה שלא כשורה והייתה שותפה למהלך.

ואולם למעשה, זוהי אותה הצעת חוק של סיעת האיחוד הלאומי שהוגשה בכנסת ה- 15, "אותה הגברת בשינוי האדרת", ובשינוי קוסמטי בלבד שאינו מרפא את הגזענות שבמהות וברוח הצעת החוק. שכן, עדיין נותרה מטרתה האחת והיחידה, והיא למנוע בחקיקה מהאזרחים הערבים לגור ביישובים קהילתיים חדשים הנבנים על אדמות המדינה .

ועדת השרים לענייני חקיקה התנגדה להצעת החוק, אולם ביום הבאתה להצבעה טרומית במליאת הכנסת (1.12.04), אישר יו"ר הקואליציה, חה"כ גדעון סער, הצבעה חופשית לחברי הקואליציה. ההצעה נדחתה ברוב של 40 מתנגדים לעומת 38 תומכים, בהם שלושה שרים: לימור לבנת (שרת החינוך), ציפי לבני (שרת המשפטים) וישראל כץ (שר החקלאות ופיתוח הכפר).

הכנסת מפרקת אלפי משפחות ערביות

בחודש מאי השנה, צפויה הממשלה לדון בתיקון לחוק האזרחות והכניסה לישראל (הוראת שעה), התשס"ד-2004, במטרה לאשרר אותו. על-אף הצהרותיהם של אנשי מפלגות שמאל כנגד החוק, עוד מהפעם הראשונה בה הנוח על שולחן הכנסת, הרי שאישרורו בינואר 2005 התאפשר הודות לתמיכתם של חברי מפלגת העבודה, המגדירה עצמה מפלגת שמאל, ואשר תירצה את הצבעתה זו כחלק מהמחויבות הקואליציונית⁵.

אישרור החוק, כל פעם מחדש, נעשה תוך התעלמות בוטה מהביקורת הקשה כלפי החוק, שהגיעה מצד אנשי ציבור ישראלים רבים, ארגוני זכויות אדם ישראלים ובינלאומיים. גם בית המשפט העליון בהחלטתו מיום 14.12.2004. ציין כי:

"משותפת לכולנו ההכרה כי עיון מחדש עליו החליטה הממשלה צריך לבחון באופן יסודי ביותר את הבעיות שהחוק מעורר ואשר מצאו ביטוי בעתירות שלפנינו. החוק שלפנינו, על דעת כולנו, אינו חוק "מן המניין". הוא מצדיק התייחסות מיוחדת."

למותר לציין, כי מאז אושר החוק לראשונה, לפני כשנתיים וחצי, הגיעו למרכז מוסאוא תלונות רבות של אזרחים שנפגעו מהחוק, ועקב כך אין ביכולתם להתאחד עם בניויות זוגסן בארץ ולנהל חיי משפחה תקינים. זוגות נאלצים להיפרד, והורים נאלצים לחיות רחוק מילדיהם.

מרכז מוסאוא לזכויות האזרחים הערבים בישראל, פעל ועודנו פועל לביטול החוק, בהיותו פוגע בערכי יסוד דמוקרטיים וזכויות בסיסיות, לרבות הזכות לשוויון, הזכות לבחור בן זוג ולחיי משפחה, הזכות של האזרח לחיות במדינתו. ועוד, החוק פוגע באופן בלתי הפיך בזכויות הילד המעוגנות בחוק הישראלי ובאמנות הבינלאומיות עליהן חתומה ישראל. כמו כן, מוסאוא רואה כי החוק בא לגלם שיקולים דמוגרפיים פסולים, בלתי חוקיים וגזעניים.

להלן נפרט את הפגיעות המרובות שהחוק הנ"ל מאפשר, בזכויות אדם בכלל ובזכויותיהם הבסיסיות של האזרחים הערבים, בפרט:

החוק מנוגד לחקיקה קיימת ולזכויות יסוד

לכל אדם באשר הוא אדם, מוקנות זכויות טבעיות. זכויות אלו מעוגנות במדינות רבות במסמך חוקתי מחייב, ובישראל הזכות לחיי משפחה מעוגנת בחוק. כך, בחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו, בסעיף 1, שם מצוין:

⁵להלן פירוט אופן ההצבעה: 42 הצביעו בעד, 16 נגד ו- 1 נמנע. בין התומכים נמנו 7 מבין חברי מפלגת העבודה.

**"זכויות היסוד של האדם בישראל מושתתות על ההכרה בערך האדם,
בקדושת חייו ובהיותו בן חורין..."**

ובסעיף 7 (א) לחוק,

"כל אדם זכאי לפרטיות ולצנעת חייו".

להיבט הזה של הזכות התייחסה השופטת בייניש בע"א 7155/96 פלוני נ' היועמ"ש, פ"ד נא (1) : 175, 160

**"בעידן שבו 'כבוד האדם' הינו זכות חוקתית מוגנת יש ליתן תוקף
לשאיפתו של אדם להגשים את הווייתו האישית, ומטעם זה יש לכבד את
רצונו להשתייך לתא המשפחתי שהוא רואה עצמו כחלק ממנו".**

גם בית המשפט העליון, עמד על חשיבותו של התא המשפחתי כזכות יסודית וחוקתית. בבג"צ
2266/93 פלוני ואח' נ' פלוני, פ"ד מט (1) 221, 235 קבע נשיא ביהמ"ש דאז, השופט שמגר :

**"המסגרת המשפחתית אינה עומדת בצד המערכת החוקתית, אלא היא
חלק אינטגרלי ממנה...זכותם של הורים להחזיק בילדיהם ולגדלם, על
כל הכרוך בכך, היא זכות חוקתית טבעית וראשונית, בבחינת ביטוי
לקשר הטבעי שבין הורים לילדיהם... זכות זאת באה לידי ביטוי
בפרטיות ובאוטונומיה של המשפחה".**

חוק זה מחייב פגיעה מהותית באזרחותם הישראלית של האזרחים הערבים, והוא לא מותיר
ברירה לאזרחים שבני זוגם תושבי השטחים הכבושים, אלא לעזוב את הארץ או לעזוב את בני/ות
זוגם ולפרק את התא המשפחתי.

החוק פוגע באופן בלתי הפיך בילדים ובזכותם לחיות עם הוריהם

פגיעתו האכזרית ביותר של החוק היא בילדים הקטינים: עפ"י המצב הקיים, ילדים ילידי
השטחים הכבושים לא יקבלו מעמד במדינה גם אם הוריהם הם תושבי המדינה או אזרחיה. כמו
כן, ילדים אשר נולדו לאחר כניסת החוק לתוקפו, לא יוכלו אפילו לקבל מעמד של תושב ארעי או
כל מעמד אחר, והוריהם יאלצו כל פעם להגיש בקשות היתרי שהייה עבורם בארץ – בכך יהיו
מאוימים בכל רגע בגירוש מהארץ ופירוד ממשפחותיהם.

החוק נוגד אמנות בינלאומיות, עליהן חתומה ישראל

"הכרזת האו"ם לכל באי עולם בדבר זכויות האדם", הכירה בזכות להינשא כזכות יסודית אשר
סעיף 11 להכרזה זו מעיד על כך כי זכות זו הנה זכות יסודית לאדם.

"האמנה בדבר ביעור כל צורות של אפליה גזענית", עליה חתומה ישראל מאז 7 במארס 1966, אוסרת בסעיף 1(3) על המדינות לחקוק חוק אזרחות שהוראותיו מפלות כלפי לאומיות מסוימת. האמנה קובעת כי לכל אדם, בלא הבחנה באשר לגזע, צבע, מוצא לאומי או אתני, קיימת זכות לשוויון בפני החוק. סעיף 5ד(3) לאמנה מציין כי יש להבטיח את זכותו של אדם לנישואין ובחירת בן הזוג.

השיקול הדמוגרפי לחקיקת החוק

החוק מכוון נגד פלסטינים שבאו בקשרי נישואין עם אזרחי ישראל, והרי המציאות בשטח מצביעה בבירור שקשרי נישואין אלו נעשים בעיקר עם אזרחים ערבים. החוק לא הוחל על התנחלויות ומתנחלים שנישאים לאזרחים שחיים בתוך הקו הירוק. בכך טמונה כוונה לאלץ אזרחים ערבים, אשר יתעקשו לשמור על התא המשפחתי, לעזוב, בלית ברירה, את מושבם בישראל.

החוק לא יסייע בשמירה על בטחון המדינה ואזרחיה

לדעתנו, החוק לא יתרום ל"ביטחונה" של המדינה כפי ששום צעד אכיפתי או ביטחוני, שננקט עד כה, לא שיפר את המצב הביטחוני הקשה הקיים. הצגת הטיעון הביטחוני, כפי שהוא מוצג בדברי ההסבר לחוק, תמוהה, שכן לא ברור כיצד אמור יחס מפלה כלפי אוכלוסיה בעלת אזרחות במדינה, תוך פגיעה במרקם האנושי והחברתי ופגיעה בזכויות בסיסיות, לתרום לביטחונה ולשלוותה של המדינה או של חלק מאזרחיה ?

סוף דבר:

הכנסת מחויבת לגלות אחריות והחלטיות במאבק נגד כל תופעות הגזענות כלפי מיעוט לאומי, לשוני או תרבותי. ההסתה והאלימות הגזעניים מחייבים תגובה החלטית מצד המערכת הפוליטית והמשפטית. אכיפת החוקים הקיימים ובמידה ויש צורך חשוב לחוקק חוקים נוספים שימנעו גזענות והסתה לגזענות. השיח והקריאה לבצע טרנספר כלפי חלק מאזרחים המדינה הם בלתי נסבלים ואין לאפשר את קיומם.

אכן, אנו מוצאים כי קיים קשר ברור בין אווירת ההסתה בכנסת, בדרג הביצועי ובראשו המשטרה ובציבור, לבין הריגתם של 13 אזרחים ערבים על-ידי כוחות הביטחון במהלך אוקטובר 2000. דו"ח ועדת אור, שחקר את מהלך האירועים, אף ציין במסקנותיו כי קיימת אוירה של שנאת ערבים בין שורות המשטרה – גוף אשר אמור להיות אמון על בטחון האזרחים ולא על הריגתם.

אי-למידת הלקח מאותם מאורעות בא לידי ביטוי בעצם המשך מדיניות היד הקלה על ההדק, אשר גבתה את חייהם של עוד 18 אזרחים ערבים מאז אוקטובר 2000, על-ידי כוחות הביטחון ובאחריותם.

מציאות עגומה זו מחייבת טיפול מיידי, בראש ובראשונה ברמת הדרג הפוליטי- פרלמנטרי.

מקורות:

- גזענות בישראל 2004, עו"ד פואד עאזר ואח', מרכז מוסאוא, 2004.
- בג"צ 10651/04 מרכז מוסאוא וח"כ מוחמד ברכה נגד יו"ר הכנסת ואח'.
- חוק האזרחות והכניסה לישראל (הוראת שעה), התשס"ג 2003.
- חוק מקרקעי ישראל, תש"ך 1960.
- עו"ד פואד עאזר, פנייה ליו"ר ההתאחדות לכדורגל בישראל, ינואר 2005.
- דברי הכנסת, הישיבה המאתיים ועשר של הכנסת ה-16, נושא מס' 1866. הכרזות כלפי אזרחים ערבים, 18.1.2005.
- נטלי, פרישקולניק, "רוב לפלסטינים ב-2050? המצב יותר גרוע", אתר האינטרנט החדשותי "Ynet", 18.8.04.
- ע"א 7155/96 פלוני נ' היועמ"ש, פ"ד נא (1) 175, 160:
- בג"צ 2266/93 פלוני ואח' נ' פלוני, פ"ד מט (1) 235, 221.